

Валентина Володимирівна ЗАЇКІНА,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права,
вул. Театральна, 8, Хмельницький, 29000,
zaikina@i.ua

УДК 378:378.2

КОМПЕТЕНТІСНА ОСВІТА Й УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ВИКЛАДАННІ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Розглядається інформація про сучасні проблеми освіти та підходи до їх вирішення. Важливим критерієм оцінки викладача є компетентність; знання виступають пізнавальною базою компетентності. Обґрунтовано спорідненість професійних функцій викладача з управлінською діяльністю. Розглядається зміст управлінських компетенцій викладача ВНЗ. Особливість застосування управлінських компетенцій під час проведення навчальних занять полягає в тому, що ці функції виконуються одночасно. Аналізується концепція ризику і, зокрема, проблеми педагогічних ризиків. Розкриваються актуальні проблеми девіантності студентського середовища. Зроблено висновок, що численні відхилення від соціальних норм поступово переходять із розряду девіацій в норму поведінки. Пропонується створити систему ефективного управління ризиками у сфері освіти, аналогічну системі управління ризиками в сучасному менеджменті. Особлива увага приділяється ризикам у професійній діяльності викладача математичних дисциплін.

Ключові слова: компетентісна освіта, педагогічний ризик, управлінські компетенції викладача.

Поняття про “компетентісну освіту” виникло наприкінці 80–х років ХХ ст. у США при дослідженні проблеми адаптації випускників ВНЗ до професійної діяльності. У 1986 році концепція компетентісно-орієнтованої освіти була взята за основу національної системи кваліфікаційних стандартів у Великобританії. Проблема компетентісної освіти актуальна для багатьох держав і, зокрема, для України.

Аналізуючи процес запровадження компетентісної освіти, ми зустрічаємося з питанням про педагогічні ризики, про необхідність і можливість управління ними.

Питанням педагогічної компетентності присвячені дослідження багатьох учених. Детальний аналіз основних проблем формування професійної компетентності викладача ВНЗ міститься у роботі [1], де висвітлені як традиційний, так і інноваційний підходи. Проблема педагогічних ризиків розглядається в наукових дослідженнях І. Абрамової [2] та в інших працях. Особливості формування професійної компетентності студентів при вивченні математичних та економічних дисциплін висвітлені у багатьох роботах, серед яких, зокрема, стаття В. Заїкіної [3].

Мета статті — аналіз особливостей запровадження компетентісної освіти з урахуванням суспільних ризиків, дослідження управлінських компетенцій викладача вищої школи, вивчення питання про управління педагогічними ризиками при викладанні математичних дисциплін.

© Заїкіна В. В., 2014

Компетентність випускника ВНЗ може забезпечити лише висококваліфікований викладач. Під професійною компетентністю викладача розуміють “інтегровану професійно-особистісну характеристику, яка включає ціннісні орієнтації, фахові й функціональні знання, уміння й навички та особистісні якості, спрямовані на досягнення ефективного результату у професійній діяльності” [1, с. 86].

Італійський дослідник Ф. Цивеллі описує три різні підходи до розуміння компетентності [4]. Північні американці пов'язують компетентність з базовими характеристиками успішної в певних видах діяльності людини. У континентальній Європі компетентність визначається здібностями, знаннями, особистісними рисами. У Великобританії компетентність розуміють як відповідність результатів діяльності існуючим стандартам.

Зазначимо, що деякі дослідники вказують на багаторівневу (дворівневу чи навіть чотирьохрівневу) структуру компетентності [4].

Зауважимо, що освітня галузь завжди функціонує у рамках певної суспільної системи та несе на собі її відбиток. Згідно з думкою німецького соціолога У. Бека, сучасне суспільство є “суспільством ризику” [5]. Основна ознака становлення такого суспільства — зміна позитивної логіки розвитку негативною: нормативним ідеалом першої є зростання багатства, досягнення рівності членів суспільства, а другої — захищеність, безпека, стабільність. Тому сучасна людина часто остерігається планувати віддалене майбутнє й орієнтується на негайне одержання вигоди.

Під впливом ЗМІ люди звикають до повсякденних ризиків, до кризи, не замислюючись над способами їх подолання. У результаті втрати з боку суспільства контролю над соціальними змінами виникає соціогенний ризик, який проявляє себе через соціальну напругу, суспільні конфлікти. Члени суспільства (у першу чергу — молодь) змушені діяти в ситуаціях, у яких стереотипи поведінки у багатьох відсутні. Науковці підкреслюють, що “найслабшим місцем сучасної цивілізації стає співіснування універсальних виробничих сил з духовною спустошеністю, з багаторазово (національно-, регіонально-, соціально- і т.д.) обмеженим світоглядом — комп'ютерної технології з печерною етикою” [6, с. 181].

Соціологічні опитування показують, що Україна випереджає інші країни саме за тією складовою, де “у фокусі багатство і влада над людьми, але не активна самореалізація і самовіддача” [7]. До того ж чимало дослідників зауважує: чимало відхилень від соціальних норм поступово переходять із розряду девіації в норму поведінки. Нерідко студенти нерегулярно готуються до занять, користуються шпаргалками; вони нетактовні і грубі щодо викладачів.

Наведемо результати одного дослідження, проведеного в Росії [8]. Аналізуючи погляди і поведінку студентів семи уральських ВНЗ у 2011–2012 р., науковці зауважили, що самооцінка молодих людей дуже завищена. Основні причини масового безвідповідального ставлення молоді до отримання освіти такі [8]:

- студенти практично не замислюються про подальшу трудову діяльність;
- платна освіта диктує свої вимоги і змушує викладачів ставитися до нерадивих студентів поблажливо;
- працюючі студенти не мають змоги серйозно присвячувати себе навчанню;
- молоді люди не звикли працювати, долати труднощі.

Цим же дослідженням встановлено, що 50 % опитаних студентів схильні обманювати в особистих інтересах, приблизно стільки ж — не засуджують використання легких наркотиків, 86 % вважають нормальним приховувати прибутки від податківців, 90 % — користуватися шпаргалками на екзамені, 75 % — списувати курсові та дипломні роботи, 73 % виправдовують пропуски занять без поважних причин.

Дослідники акцентують увагу на тому, що “сучасне суспільство створює сприятливе середовище для розширення сфери конфліктів, які стають одним із найпоширеніших способів соціальної взаємодії” [8, с. 170]. Саме через це система

освіти у XXI ст., згідно з рекомендаціями експертів ЮНЕСКО, повинна керуватися такими принципами: навчитися жити, навчитися знати, навчитися працювати, навчитися жити разом [8, с. 173]. Останньому принципу, на наш погляд, приділяється недостатня увага.

Щоб здійснювати навчально-виховний процес у теперішніх непростих умовах, викладач ВНЗ повинен володіти, безперечно, традиційними професійними компетенціями (предметними, дидактичними, методичними). Викладач — це творча людина, науковець, дослідник. У роботі [1] наголошено, що професійна компетентність — це певний психічний стан, що дозволяє людині самостійно і відповідально виконувати професійні функції. Важливу роль відіграє психологічна компетентність викладача — його здатність до професійно-особистісного розвитку, постійного оновлення знань, успішна співпраця з колегами і студентами.

Сучасний викладач, окрім традиційних компетенцій, повинен володіти ще й проєктивною та управлінською компетенціями.

Проєктивна компетентність викладача полягає у його здатності розробляти і втілювати освітні проєкти, аналізувати ділове співробітництво, передбачати наслідки професійної та особистої діяльності.

Вперше термін “управлінські компетенції” стосовно викладачів було використано у 2012 році у Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова. У багатьох дослідженнях було обґрунтовано спорідненість професійних функцій викладача управлінській діяльності, актуальність використання ним не тільки методів класичної педагогіки, але і прийомів менеджменту: “Планувальні, організаційні, координаційні, стимуляційні, контрольні функції викладача цілком споріднені управлінській діяльності з демократичним стилем управління” [9, с. 11].

Сьогодні викладач повинен володіти розвиненими комунікаційними, діловодними, інформаційно-аналітичними навичками, здатністю приймати оптимальні рішення, управляти ризиками. Таким чином, сучасний науково-педагогічний працівник — це “викладач-менеджер”.

У процесі проведення навчальних занять управлінські компетенції виконуються викладачем без чіткого розподілу, практично одночасно — у цьому їх специфіка [10].

При організації, проведенні та контролі самостійної роботи студентів відбувається взаємодія внутрішнього і зовнішнього управління. Зовнішнє управління здійснює викладач (який організовує, регулює, стимулює, контролює роботу), а внутрішнє управління — студент, більшою чи меншою мірою здатний до самоорганізації. У роботі [10] стверджується, що в міру оволодіння студентом навичками навчально-пізнавальної діяльності жорстке управління поступається місцем відносно жорсткому, відносно гнучкому і, нарешті, гнучкому.

Професія педагога — це професія підвищеного ризику. Викладач постійно зустрічається з невизначеними ситуаціями, перебуває у стані неминучого, обов’язкового вибору доцільного педагогічного впливу на студентів. При цьому йому доводиться оцінювати ймовірність отримання бажаного результату чи відхилення від поставленої мети, осмислювати сприятливі та негативні наслідки власних дій, справлятися із ситуаціями ризику.

Зазначимо, що поняття ризику вже понад півстоліття є об’єктом міждисциплінарних досліджень — політики, права, економіки, психології тощо. Ситуація ризику з’являється при спробах зняття невизначеності шляхом свідомого вибору певного варіанта розвитку подій, практичного втілення однієї з наявних можливостей у дійсність.

У психології “ризик” розуміють і як міру сподіваного неблагополуччя, і як дію, що може призвести до втрати, і як ситуацію вибору між менш привабливим, але більш надійним та більш привабливим, але менш надійним варіантом дій [11].

У наш час поняття ризику поширилося на сферу освіти. Визначальними факторами розвитку особистості визнано ситуації невизначеності, випадковості,

стихійності. У роботі [2] стверджується, що запровадження поняття ризику в освітню галузь та оперування ним (так званим педагогічним ризиком) є закономірним проявом зростаючої ролі ймовірнісних принципів у науковому знанні.

Аналізуючи педагогічні ризики, особливу увагу звертають на систему цінностей, на моральні характеристики, властиві суб'єкту, який оцінює межі прийняттого ризику. За аналогією до економічного ризику до управління педагогічними ризиками можна використовувати концепцію сподіваної корисності. Виходячи з того, що ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, зрозуміло, що кожен індивід вирішує питання про прийнятність того чи іншого ризику по-своєму. Суб'єкт прийняття ризику може бути схильним, несхильним чи нейтральним щодо ризику, йому відповідає властива саме йому функція корисності з певним напрямком вигнутості.

Дослідники зауважують, що головні види ризиків у процесі професійної діяльності сучасного педагога — це соціальний, політичний, особистісний ризик, ризик невідповідності тощо.

Акцентуємо увагу на питанні, яке хвилює, у першу чергу, викладачів математичних дисциплін у ВНЗ. Як відомо, мова математики визнана універсальною мовою сучасної науки, і той, хто не володіє її основними правилами, не зможе опанувати, як слід, економічними, інженерними та іншими дисциплінами. У той же час шкільна математична підготовка значної частини першокурсників у силу низки причин є недостатньою. Навіть сумлінний і чемний студент деколи не уявляє, що можна добре навчатися, орієнтуючись не на репетитора чи на “скачаний” реферат, а на власні зусилля, власний розум. У який спосіб навчати такого студента-першокурсника “Вищій математиці”? Як управляти процесом його самонавчання?

Звичайно, у першу чергу потрібно пригадати і закріпити необхідні навички з елементарної математики, використовуючи для цього консультації. Далі існує дилема, яку доводиться розв'язувати, і не раз, чи не на кожному практичному занятті. Розвиваючи навички студентів при розв'язуванні “стандартних” математичних завдань, ми ризикуємо недостатньо добре підготувати їх до реальних життєвих ситуацій (які мають не єдиний, “шаблонний” розв'язок, записаний у конспекті, а зовсім інші розв'язки; їх здатний відшукати тільки той, хто мислить творчо й оригінально). При такій стратегії викладача студенту загрожує ризик “недоотримання” високоякісної освіти. Навіть маючи високі оцінки у дипломі, у майбутньому такий студент не завжди виявиться на практиці компетентним спеціалістом. А захопившись розвитком творчих задатків студентів, процесом продукування нових ідей, роблячи ставку на креативність, викладач ризикує недостатньо добре підготувати студентів до найближчої контрольної роботи, знизити показники успішності, що реально загрожує ризиком професійної невідповідності (для викладача) вже сьогодні.

У той час, коли лектор чи асистент намагаються управляти згаданими ризиками, сучасного студента інколи хвилюють не наукові істини, не особистісний творчий розвиток і навіть не успішність, а зовсім інші питання. “Суспільство ризиків” створило дуже складні умови для численної когорти молодих людей. Загострюється ризик, викликаний нерівністю можливостей життєвого старту, створення сім'ї, її матеріального забезпечення. Студенти болісно сприймають зростаючу невизначеність при виборі подальшого життєвого шляху, їх хвилює проблема платного навчання сьогодні та непевного працевлаштування завтра. На цьому тлі, на жаль, деколи заперечуються традиційні цінності — порядність, повага, чесність, працелюбність тощо.

У роботі [11] справедливо зауважено, що сьогодні ні у суспільства, ні у батьків немає чіткого уявлення про належну нормативну поведінку нинішніх молодих людей.

Ризики в освітньому середовищі стосуються всіх учасників освітнього процесу — і викладачів, і студентів. Вони потребують подальшого осмислення і детального

вивчення. Для створення системи ефективного управління ризиками у сфері освіти потрібно активно залучати наукові рекомендації і результати, отримані раніше у суміжних галузях — в економіці, менеджменті тощо.

Список використаних джерел

1. *Отрох, Н. В.* Формування професійної компетентності викладача: традиції та інновації [Текст] / Н. В. Отрох // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 березня 2013 р.) / ред. кол. : В. П. Андрущенко (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) та ін. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. — С. 85–87.
2. *Абрамова, И. Г.* Риск в профессии учителя [Текст] / И. Г. Абрамова. — СПб. : Образование, 1994. — 56 с.
3. *Заїкіна, В. В.* Формування професійної компетентності фахівців при вивченні математичних і економічних дисциплін [Текст] / В. В. Заїкіна // Університетські наукові записки. — 2013. — № 1. — С. 524–529.
4. *Червона, Л. М.* Компетентність як прояв особистісної складової професіоналізму викладача у зрізі світових освітніх тенденцій [Текст] / Л. М. Червона // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 березня 2013 р.) / ред. кол. : В. П. Андрущенко (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) та ін. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. — С. 253–254.
5. *Бек, У.* Общество риска. На пути к другому модерну [Текст] / У. Бек. — М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 384 с.
6. *Пономарьова, Л. М.* Управління ВНЗ як соціально-психологічна система: проблеми теорії та практики [Текст] / Л. М. Пономарьова, А. М. Гуревич // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 березня 2013 р.) / ред. кол. : В. П. Андрущенко (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) та ін. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. — С. 179–182.
7. *Деміна, Н.* Конференция памяти Н. Паниной и Ю. Левады [Текст] / Н. Деміна // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2007. — № 2. — С. 183–189.
8. *Павлов, Б. С.* Преподаватель вуза в интервью студенческих девиаций [Текст] / Б. С. Павлов, Н. И. Разикова, А. А. Сиражетдинова // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 березня 2013 р.) / ред. кол. : В. П. Андрущенко (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) та ін. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. — С. 170–173.
9. *Андрущенко, В. П.* Система управлінських компетенцій викладача: світоглядний фундамент дослідження [Текст] / В. П. Андрущенко, Г. О. Нестеренко // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 березня 2013 р.) / ред. кол. : В. П. Андрущенко (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) та ін. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. — С. 10–13.
10. *Соломко, З. К.* Моделі педагогічної взаємодії викладача і студента в процесі самостійної навчально-пізнавальної діяльності [Текст] / З. К. Соломко // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15 березня 2013 р.) / ред. кол. : В. П. Андрущенко (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) та ін. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. — С. 189–191.
11. *Антонова, Л. Н.* Педагогическая рискология: теория и история [Текст] / Л. Н. Антонова // Проблемы современного образования. — 2010. — № 4. — С. 24–30.

*Рекомендовано до друку кафедрою математики,
статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 7 від 6 лютого 2014 року)*

Надійшла до редакції 10.02.2014

Заикина В. В. Компетентностное образование и управление педагогическими рисками при преподавании математических дисциплин

Рассматривается информация о современных проблемах образования и подходы к их решению. Важным критерием оценки преподавателя выступает компетентность; знания выступают познавательной базой компетентности. Обоснована сродность профессиональных функций преподавателя управленческой деятельности. Рассматривается содержание управленческих компетенций преподавателя вуза. Особенность применения управленческих компетенций во время проведения учебных занятий состоит в том, что эти функции выполняются одновременно. Анализируется концепция риска и, в частности, проблемы педагогических рисков. Раскрываются актуальные проблемы девиантности студенческой среды. Многочисленные отклонения от социальных норм постепенно переходят из разряда девиации в норму поведения. Предлагается создать систему эффективного управления рисками в сфере образования, аналогичную системе управления рисками в современном менеджменте. Особое внимание уделяется рискам в профессиональной деятельности преподавателя математических дисциплин.

Ключевые слова: компетентностное образование, педагогический риск, управленческие компетенции преподавателя.

Zaikina, V. V. Competence Education and Pedagogical Risks Management by Teaching of Mathematical Disciplines

The article considers information about contemporary problems of education and about approaches to solution of them. Competence is an important criterion of lecturer's professionalism; knowledge is the basis of cognitive competence. The relatedness of professional functions of a lecturer to administrative activity has been grounded. The author has considered the content of managerial competences of lecturers. Peculiarity of application of management skills during the training sessions is that these functions are performed simultaneously. The author analyzes of conceptions of risks, in particular, of problems of pedagogical risk. The author analyzes current problems of deviation in the student's environment. Many of deviations from social norms are gradually passing from the category of the deviation of a norm of conduct. It is proposed to create system of effective management risks in the sphere of education, analogous to the system of management risks in modern management. Special attention is paid to risks in professional activity of teachers of mathematics disciplines.

Keywords: competence education, pedagogical risks, managerial competences of a lecturer.

